

Göncz László

Az ácsmester eltávozott

Édesapám emlékére

Tudtam, hogy bekövetkezik, mégis mindig messzire hessegettem gondolataim fősodrából a pillanatot, amikor eltávozik. Sok éven át rettegettem amiatt, hogy egyszer majd elveszítjük őt, és már előre elképzeltem, hogy összeroppanok annak súlya alatt. Már fiatalon sokszor gondoltam elvesztésére, kínos forogatókönyveket kreálva. Nem tudatosan történt mindaz, ösztönösen terheltek a kényelmetlen képzelődések. Több évtizedes távlatból a félelem okát nem tudom pontosan megjelölni. Talán a családot kovászként összetartó szeretet megszűnésétől való rettegetés vagy a szorgos munkájához kapcsolható megélhetés feltételezett veszélyeztetése befolyásolhatták azt. Úgy kötődünk mi ketten egymáshoz, hogy nem voltak annak látványos mozzanatai, ezért nehéz az összekötő érzelmi szálak milyenségét jellemezni. Nem is próbálkoztunk azzal, nem beszéltünk arról soha. Fiatalként, amikor a kamaszkori baklövéseim után a haragját többször megtapasztaltam, mérges voltam rá, de lepleztem ellenszenvem látszatát. Utána rendszerint megbántam, és magamban bűnbánatot vallottam titkolt dühömért. Beláttam, hogy neki volt igaza, ami fokozta előttem a tekintélyét. A családunkon belüli szeretet is hasonlóan jellemezhető. Kívülről nem látszott, a lelkünk mélyén azonban mindnyájan éreztük azt.

Testi ereje és szellemi frissessége hosszan megmaradt. Már elmúlt nyolcvanöt esztendő, amikor szükség szerint még elvégzett egy-két „simítást” a háztetőn, vagy az udvaron lévő tölgyfaasztal fölé ácsolt faszerkezetet remekül elkészítette. A nyolcvannyolcadik esztendejébe fordult, amikor látványosabban jelentkezett nála az öregedés gyakori kísérője, a demencia. Majd lassú fizikai leépülés párosult hozzá. Az öregedési kór könyörtelenül terjeszkedett idős testében, a változás egyre felismerhetőbbé vált. Rádöbentünk, majd megértettük, hogy a folyamat lassítása reménytelen. Amikor betöltötte a nyolcvankilencediket, még mindig többnyire egyedül, és a már úgyszintén idős, nyolcvanhét esztendő édesanyám segítségével, látta el a napi teendőit, ami már csak az étkezésre és a tisztálkodásra korlátozódott.

Az idősek otthona igénybevétele szüleim esetében korábban tabunak számított, azért öcsémmel, aki a családjával együtt élt velük, hosszan nem rukkoltunk elő a javaslattal. Csak utólag, amikor édesanyám egyedül maradt, és az ő egészségi állapota is rosszabbra fordult, folyamodtunk ehhez a megoldáshoz. Amikor még ketten voltak, bár nehezen bírták a napi terhet, egymást buzdítva, segítve, elboldogultak valahogy. Megtörtént, hogy a tizenkét esztendő korában elhunyt édesapját

kereste, aki már 1939-ben meghalt, vagy édesanyámat arról faggatta, hogy kinek a házában élnek, pedig az épület minden négyzetcentimétere a keze munkájának volt az eredménye. Néhány perccel később, amikor velem beszélt, ismét a régi volt. Hitelesen felidézte a leventeként meghurcolt csoportjuk németországi és romániai lágerképeit. Az érdeklődése azonban a fizikai erejével párhuzamosan tompult. Ha kérdeztük valamiről, válaszolt rá, méghozzá pontosan, de kíváncsisága az unokák vagy a „világ dolgai” iránt elmaradt.

A hozzátartozóknak, nekem különösképpen, nehéz volt elfogadni a változást, bár tudatában voltunk annak, hogy természetes biológiai folyamatról van szó. Az élet-tani törvényszerűségek ténye egy dolog, az emberi tudat és a lelki érzékenységünk bonyolult, egymással átszőtt áramlataiból keletkező élményvilágunk azonban sokkal inkább ingoványos jelenségnek számít, amelyben gyakran elkalandozunk a tárgyilagos valóságtól. Bánatos pillanataimban úgy próbáltam felfogni a változást, hogy nem az egykor határozott férfi csoszog most közöttünk a hálósobától a konyhaasztalig, és az előszobába elhelyezett karosszévig. Az ember, akit ötven esztendőn át a példaképemnek tekintettem, már elosont közülünk, elhagyott bennünket, kilépett egykori énjéből. A melankolikus ábrándozás csak néhány pillanattig tartott, aztán vissza kellett billenni a valóságba. Éppen úgy szerettem a gyötrelmes kilenc évtizedet hátán cipelő aggastyánt, mint korábban az ereje teliben szorgoskodó példaképet, sőt talán még annál is jobban. Örültünk, hogy még élt és közöttünk volt, és reménykedhettünk a csodában!

Leépülése ellenére gyorsan elhessegettem magamtól a végső távozás gondolatát, hiszen ő még mindig ott volt a családi házban, és azt reméltem, hogy még soká együtt maradunk. Egy augusztusi napon azonban minden megváltozott. Beutalták a kórházba, ahol az állapota percről percre súlyosbodott. Az addig magát úgyahogy ellátó emberből ágyába roskadt beteg lett. A látvány, amikor a vaságyhoz bilincselve láttam őt, rettenetes volt. Soha nem tudom azt elfelejteni! Amikor egy kedd reggelen megszólalt a telefon, megéreztem, hogy elment. Addig nem tudtam elképzelni, hogyan szembesülök majd a fájdalmas hírrel, amikor a halál ténylegesen bekövetkezik. Attól féltem, hogy a kétségbeesetség vesz rajtam erőt.

Azon a reggelen, amikor közölték velem a halálhírét, nem az történt. Megnyugvással fogadtam azt. Abban a pillanatban a valóság szélében-hosszában kitérültem előttem, megtisztult minden alaptalan reménytől. Hasonlóan éreztem magam, mint egyik kiváló magyar rajzfilmrendezőtől hallottam egy interjúban, aki egy folyamatosan visszatérő rossz álma beteljesülése kapcsán mondta, hogy „szembesülni a valósággal nem olyan rémes, mint folyton tartani attól, hogy valami megtörténik”. Velem ugyanúgy történt.

Vége volt az illúzióknak, a reménynek, hogy legalább még egyszer rám tekint, és szűkszavúan megszólít: „Laci”. A hozzá fűződő összes kötelék már a múlté, a

róla szóló gondolatok, mondatok jelen és jövő időben többé nem hangozhatnak el. Munkájának gyümölcsei, a háztetők, a gazdasági épületek és a legkülönfélébb fából készült szerkezetek még hosszan megmaradnak, akárcsak egy sikeres film vagy irodalmi alkotás az emlékezetünkben. Maga az alkotó, az ács, a példakép, a szeretett ÉDESAPA azonban örökre eltávozott.

*

Édesapám hosszú életet élt, mindössze egy hónap hiányzott a kilencven esztendőből, amikor 2017 augusztusában meghalt. Soha nem került sor kettőnk között az emberi élet lényegét boncolgató beszélgetésekre, mert őt az elmékedések, kivéve saját szakterületét, az ácsmesterséget, nem vonzották. Határozott természetű, a hétköznapi élet félreérthetetlen törvényszerűségeit tisztelő egyéniség volt, valamint aggódó családapa. A Lendva-vidék egyik legjobb ácsmesterének számított a múlt század utolsó harmadában. Érzelmait nem tudta látványosan kimutatni, akár szeretetről, akár másról volt szó, annak ellenére aggódása irántunk megkérdőjelezhetetlen volt. Hogy valamilyen cselekedetet szabad vagy tilos megtenni, azt nem szóval fejezte ki. A szigorúan összevont szemöldök vagy az enyhe mosolyt rejtő tekintet pontosan tükrözte elvárását. Számomra ő volt a nagybetűs CSALÁDAPA, amilyen mifelénk a múlt század utolsó harmadáig a hagyományos magyar falusi környezetnek megfelelt. Felnéztem rá, és mindig féltettem, hogy semmi baj ne érje. De félttem is tőle! Nem rettegtem, de döntéseim meghozatala előtt mindig ott motoszkált agytekervényeimben a kérdés, hogy miként értékeli a döntésem édesapám. Szigorú elvárásait nem csupán az apa-fiú viszony egysíkú szemszögéből éltem meg, amikor a gyerek eleve igazságtalannak ítéli meg a szigorú szülői véleményt, hanem annál sokkal mélyebben, mert a dorgálásai számomra azonosak voltak a kudarccal.

Velem szemben alkalmazott mércéi már kisgyermekkoromban – szerintem – jóval szigorúbbak voltak, mint a nálam nyolc esztendővel később született öcsém esetében történt. Endre öcsém korai érdeklődése az erdőszet iránt édesapám kedvére való volt, bár túlságosan nyíltan nem hangsúlyozta azt. Amikor fiatalabb gyermeke olyan pályára lépett, ami rokon volt az ő tevékenységével, ugyanis erdőszeti szakmunkásképzőt végzett, elégedettséggel fogadta a döntését. Rólam az volt a véleménye, hogy kézügyességem hiánya, a „két balkezem”, nem tesz alkalmassá semmiféle famunkára. Még azt sem nézte jó szemmel, ha nagyobb méretű fejszét vettem a kezembe. Kamaszkoromig arra nem is nagyon volt példa, bár más fizikai munkából kivettem a részemet. Bezzeg amikor Endre öcsém hat-hét évesen az alagyűjtáshoz szükséges aprófát készítette, apám mosolyogva nyugtázta a rátermetségét. Édesapám hozzám intézett intelmei édesanyámra különösképpen hatottak, azért ő nagyon figyelt arra, nehogy elvágjam az ujjaimat vagy a lábamat.

Az én pályaválasztásomat illetően édesapámnak az volt az elvárása, hogy „ember

legyen belőle”. Konkrétan soha nem mondta ki, hogy mi legyek, milyen szakmát válasszak, de kétségtelenül értelmiségi pályára gondolt, mert azt kívánta, hogy nekem ne legyen annyira nehéz sorsom, mint amilyen neki jutott a múlt század közepén. A falun élők akkoriban úgy gondolták, bizonyára nem alaptalanul, hogy az értelmiségi hivatás egyet jelent a könnyebb életkörülményekkel.

Szüleim felismerték, hogy vannak adottságaim valamilyen értelmiségi pálya eléréséhez. Olyasmivel nem foglalkoztak, hogy az első generációs értelmiségi jelöltnek milyen gondjai adódhatnak a tanulás során. A nyelvtanulás vagy más nehezebb tantárgy elsajátításának a megkönnyítésére falun nem fogadtak szakembert, aki pótórákkal segítette volna a diákot, és azzal sem foglalkoztak különösebben, hogy a keresztény értékrenden nevelkedő fiatal miként hidalja át a hagyományos és „szocialista” világek közötti hézagot. Azt sem mérlegelték, hogy színmagyar, falusi családból érkező fiatalnak mennyire nehéz lesz átlépni a többségi elvárásokon alapuló társadalmi küszöböt, és sikerülhet-e az mindenkinek. Érezték azonban, vagy legalábbis remélték, hogy a társadalmi átalakulás – bármilyen körülményes volt is a kisebbségbe taszított, ideológiai és hatalmi abszurdításokkal tarkított huszadik századi muravidéki magyar miliőben – lehetővé teszi a falusi fiatalok továbbtanulását, mert az ő nemzedékük esetében már adódott arra példa.

Édesapám szigorú mércéit befolyásolhatta, hogy már kisiskolás koromban felfedezte szerteágazó érdeklődésemet, amiről az volt a véleménye, hogy minden, ami nem tartozik az iskolai kötelezettségek közé, felesleges, mert elvonja és rossz irányba tereli a figyelmet. Szigorúsága a diákéveim során tovább fokozódott. Nem mulasztotta el a gorombább megjegyzést sem, ha a kelletténél rosszabbul teljesítettem. Olyankor mindig nagyon bántott a korholása, bár utólag beláttam, hogy neki volt igaza!

Amikor az első középiskolai próbálkozásom, számos kedvezőtlen tényező véletlenszerű vagy törvényszerű összecsengése után, a harmadik osztály végén zátonyra futott, édesapám csalódottsága hosszú ideig enyhíthetetlen volt. Olyan okok befolyásolták a kudarcomat, amelyekre ő folyamatosan figyelmeztetett, és követelte, hogy mellőztem azokat. A társalgás, az egyesületi élet iránti vágyakozás, az ízlésvilágomhoz közeli könyvek folyamatos olvasása és a foci voltak a hátráltatóim, de az első szerelmi próbálkozások is előidéztek a tanulás elhanyagolását. Amikor a kezdeti nehézségek után gőzerővel „rá kellett volna könyökölni az íróasztalra”, ahogy édesapám mondani szokta, akkor én megriadtam az addig ismeretlen helyzet előtt. Korábban mindig füttyszóval eleget tettem az elvárásoknak, nemegyszer tanulás nélkül is. Akkor azonban ellenszenv bontakozott ki bennem, és kibúvókat kerestem. A tanterem helyett többször az iskola melletti parkban vagy az autóbussz pályaudvaron kötöttem ki, otthon pedig féltem szólni valós gondjaimról. A gödör, amelybe belecsúsztam, napról napra mélyült. Ha a tanárok részéről buzdítást kapok, bizo-

nyára legyőzhettem volna nehézségeimet. Arra azonban nem került sor. Akkoriban még eléggé jelentős volt a középiskolákban a lemorzsolódás, négy-öt diák osztályismétlése, kihullása természetes volt. Muraszombatban én egy isten háta mögötti falusi gyerekeknek számítottam, akinek az érdekében soha senki nem szólt, ami a városi környezetből érkező diákok esetében gyakorta megtörtént. Apámtól távol állt a hízelgés, a kegyelemkérés, ő olyasmit az életében soha nem tudott megtenni. Ha tudott is volna a gondjaimról, alig hiszem, hogy bárkinek is szólt volna az érdekemben. Sokszor hallottam tőle, hogy ha az embernek van lehetősége továbbtanulni, ami neki sajnos a harmincas években még nem adatott meg, de a rátermettségéhez nem képes szorgalmat párosítani, akkor megérdemli a vesztét.

Arra sajnos akadt példa egy-két tanár részéről, hogy a többségi nyelv ismeretének hiányára utaltak, miután nagyon kellemetlenül éreztem magamat. A hasonló környezetből érkező társaim többsége szerencsésebb volt, ők az egynyelvű közegbe valamiért könnyebben beilleszkedtek. Bennem már akkor, kamaszkoromban feltört a kisebbségi létből fakadó hátrány felismerése, annak ellenére nem azon múlt a bukás. Én is magamat okoltam a kisiklásért. Arról hallani sem akartam, hogy osztályt ismételjek, ami – utólag visszagondolva – semmilyen nagyobb hátrányt nem jelentett volna. Akkor azonban annak még a gondolatával sem tudtam megbarátkozni. Édesanyám próbált enyhíteni bánatomon, édesapám azonban határozottan tudatta velem, hogy gyengeségeimnek és „hülye hóbortjaimnak” köszönhetem a kudarcomat, amiért rajtam kívül senki más nem felelős. Csalódottsága óriási volt, annak ellenére arról később nagyon ritkán beszélt. Nem érezte azt velem napi rendszerességgel, csak olyankor emelte föl a szavát, amikor kedvtelenül vagy zúgolódva álltam hozzá egy-egy nehezebb munka elvégzéséhez.

Folyamatosan éreztem apám csalódását, amire leginkább kedvtelenséget tükröző merev arcvonásai utaltak. Reggelente nem ébredtem fel egyszer sem úgy, hogy ne szomorkodtam volna a rosszul végződő tanév miatt. A kellemetlen élményhez szükségszerűen párosult édesapám elégedetlenségének, általam okozott bánatának ismerete. Szerencsére hamar sorkatonai szolgálatom következett, ami menekülés volt a kudarcélmény elől, és egyben lehetőség arra, hogy új terveken, az érdeklődésemmel párosítható kihívásokon őszintén elgondolkodjak.

Későbbi sikeresebb teljesítményeim változtattak édesapám hozzám fűződő viszonyán. Akkor már elégedett volt velem, bár dicsérő szavakat ritkán lehetett tőle hallani. Akiket ő szeretett, azok esetében csak a kudarcok váltottak ki nála negatív hatást, a jól végzett munka természetes volt. Édesapám nagyon ritkán dicsért, azt pedig – emlékezetem szerint – soha nem várta el, hogy az ő teljesítményét bárki is elismerje, ünnepelje. A születésnap köszöntőkor vagy más ünnepi alkalomkor egy határozott kézszorítással beérte, az ölelés és a csókkal járó kifejezésforma idegen volt számára. Ha sor került olyasmire, eléggé szemérmesen, bizonytalanul viszo-

nyult ahhoz. Azért gyermekkoromban nálunk nagyon ritka volt az ajándékozás, és azt a keveset, ami mégiscsak adódott, mindig az édesanyám követte el.

Amikor megnősültem és családot alapítottam, édesapám volt a legnagyobb támaszom, különösképpen a családi házunk építésénél. Ő volt a teendők irányítója, amit örömmel és elégedettséggel tett, és amiért soha nem hallottam tőle egyetlen percet sem felróni. Nélküle nehezen jutottunk volna dűlőre! A feleségem, az óvónői tevékenység felelősségteljes és időigényes teendői mellett, sokszor a gyermeknevelésnek és a háztartásnak mind a négy sarkát cipelte a vállán. Jómagam a napi munka és az építkezés fizikai terhe mellett, intenzíven tanultam, valamint egyre igényesebb feladatok hárultak rám a magyar közösség megmaradására irányuló teendőkből is. A gyermekeinkre mindig szakítottam időt, mert ha valamit hiányoltam az édesapámnál a nevelésem során, az a velünk, öcsémmel és velem eltöltött idő mennyisége volt. A téli estéken többször mesélt ugyan a Gül Babáról, valami „rafunbergerről” és a tündérekről, valamint valós és meseszerű állatokról, eseményekről, azonban többre nem futotta idejéből. Én annak a sokszorosát szerettem volna átélni vele kisgyermekkoromban. Később megszoktam, hogy a beszélgetéseket, a közös imádkozást rendszerint édesanyám bonyolította le velünk.

Sajátosan alakult a mi családukban édesapám megszólítása. Nem tudom, hogy kitől származott az ötlet, de én apucinak kezdtem őt szólítani, és Endre öcsém is követte a példámot. Több évvel később, annak ellenére, hogy én már elmúltam húszesztendős, még mindig apucinak szólítottam apámat. Ez csak akkor változott meg, amikor megszülettek a mi gyerekeink, az ő unokái. Akkor az apucit papára kereszteltük át. Ez a forma gyorsan rögzült mindnyájunkban, és utána az édesanyámtól az unokákig mindenki papának szólította az édesapámat.

Apám, az éjszakai alváson túl, pihenni nagyon ritkán szokott. Az igényes és fárasztó munkahelyi feladatok után, délutánonként a néhány holdas földbirtok megművelése következett, ami az 1970-es évekig tehenes fogattal és kézi munkával történt. Maszek jellegű vállalkozásai is jócskán adódtak, ami akkor nem ütközött törvénybe, vagy legalábbis az olyasmivel a hatósági szervek alig foglalkoztak. Fiatalabb korában, a reggeltől estig terjedő ács- és földművesmunka mellett, éjszakánként „parkettozni”, azaz parkettát rögzíteni is eljárt néhány kollégájával, ami akkoriban még forró szurokkal történt. Kikapcsolódást a vasárnap délutánok jelentettek életében, amikor rendszerint – ahogy ő mondta – „elfarazott”, feltekert kerékpárral vagy felment gyalog, a Dolac nevű dűlőre. Az ötvenes években vályogból épített borospincében vasárnaponként egy-két üveg borral könnyítette a pihenést, miközben elfogyasztotta a harminc centiméter átmérőjű, öntöttvas csőből készült kályhán főzött pincepörköltet. Az effajtaeledelt nevezik a vidékünkön bográcsnak, mivel egykor gyakorta bográcsban készítették azt. A magyar nyelvetületen rendszerint furcsállással fogadott ételnév bizonyára a kisebbségbe rekedt

anyanyelvünk sorvadásának, a többségi nyelvvel kialakult, rendellenes keveredésének köszönhető.

Egy időben a sógorom is gyakorta csatlakozott apámhoz a vasárnap délutáni „hegyi” pihenésnél, később, a nyolcvanas évektől azonban többnyire csak egyedül szórakozott a borospincében. Az otthoni munkavégzéskor leginkább fröccsöt ivott, amint azt a hetési és a Lendva-vidék embere hagyományosan tette. A mértéktartás jellemző volt rá az ivásnál is. A vasárnap délutáni hegyi kiruccanás többször jó hangulattal végződött, azonban soha nem láttam őt annyira megrészegegni, hogy tántorgott vagy elesett volna. Amikor gépkocsit vagy traktort vezetett, akkor következetesen betartotta az alkoholfogyasztás mellőzését, és azt semmilyen csábításra nem volt hajlandó megszegni. Amikor hetvenesztendős lett, teljesen felhagyott minden jellegű alkohol fogyasztásával, pedig nem írta neki azt elő sem orvos, sem követelte tőle bárki más. Egyszer azt mondta, hogy ő a sajátját már elfogyasztotta, és utána a fogadalmát, aminek konkrét oka nem volt, húsz éven át, élete végéig betartotta. Huszonöt éves koráig úgyszintén nem fogyasztott alkoholt.

A gyermekkorából, éppen a túlméretezett alkoholfogyasztásra utalva, sokszor édesapám felidézett egy történetet, amely kedves ismerőséhez, egy Ferkó bácsi nevű idős emberhez fűződött. Az illető valamiért nagyon kedvelte apámat, és keresztfiának szólította, bár ténylegesen nem volt az, sőt semmilyen rokonságban sem voltak. Apám hat-hét évesen úgyszintén megkedvelte az idős embert, elmondása szerint sokszor beszélgettek egymással a falusi udvarok mögötti kertek alatt. Ő viszonzásként keresztapjának szólította az akkor mintegy hetvenesztendős embert. Többször előfordult, hogy Ferkó bácsi elége ittas állapotban találkozott édesapámmal. Egy alkalommal az átlagosnál is részegebb volt. Apám, szókimondó kisgyerekként, a látvány hatására, rászólt az idős emberre: „Keresztapám, maga részeg”. Ferkó bácsi, egyensúlynehézséggel küszködve, egyik kezével a lécből készült kerítést markolta, a másik kezével pedig megsimogatta apám homlokát, miközben mosolyogva válaszolt neki: „Keresztfiam, soha ne mondd azt, hogy részeg vagyok. Azt mondd inkább helyette, hogy keresztapám, maga egy kicsit boros”. A párbeszéd mindkettőjükre jó hatással volt, apám emlékezete szerint nagyot kacagtak rajta. Utána is volt még néhányszor alkalma gyakorolni kettőjük találkozásakor a kedves mondókát, mivel az idős ember rendszerint felöntött a garatra.

Amint említettem, a vasárnap délutáni kiruccanásokkor Jancsi sógorom gyakran csatlakozott apámhoz. Egyrészt mellett volt a noha szőlővel beültetett két parcella, a vályogpince mögött. Ilonka néném édesapámnak a nővére volt, azért az épületet közösen építették. Olyan időszakra is emlékszem, főképpen az 1970-es évekből, hogy Jancsi sógorom gyakran hétköznapokon is a Dolacon tartózkodott, mivel a munkaideje lehetővé tette azt. Amikor volt szabadideje, ő szerette kóstolgatni a „hegy levét”, ahogy mondani szokás a Lendva-vidéken, és közben a szőlőtő-

kék gondozását is ellátta. Mivel rendkívül erős ember volt, a kisebb mennyiségben elfogyasztott alkohol hatását, például két-három üveg sört vagy egy-két liter bort, rajta alig lehetett észlelni. Csak Ilonka nagynéném fedezte azt fel, aki aztán, főképpen a következő napon, kemény korholásban részesítette érte. Amikor józan volt, a szelíd báránnyhoz hasonlított. Bármit mondott neki a nagynéném, feleselés nélkül teljesítette, ha pedig szidta, egy szóval sem tiltakozott. Csak ült, rágyújtott a cigarettára, és hallgatott. Kéthavonta azonban legalább egyszer „kirúgott a hámfából”. Legtöbbször a sofőr kollégákkal mulatott valamelyik alsólendvai vagy környékbeli kocsmában. Olyankor nem volt tanácsos érte menni vagy feleselni vele, mert annak nem volt jó vége.

Sógorom nyugodt természetű volt, és rendkívül segítőkész. Édesapámat kedvelte, és mindenben segítette, amiben csak kellett. A finomabb famunkához kevésbé volt érzéke, de a favágás vagy a zöldséges kert felásása nem okozott számára gondot. Viszonylag alacsony, zömök, széles vállú, idősebb korában eléggé kövér teste volt, amit főképpen a lábai sínylettek meg. Legénykorában a malomban dolgozott, és volt rá példa, hogy négy, búzával teli zsákkal a hátán képes volt több métert megtenni. A legtöbbször fogadásból tette azt. Apám, amikor már megismerték egymást, figyelmeztette rá, hogy ne hagyja magát olyasmire rászedni, mert az egészségének a kárára teszi azt. Amikor azonban jókedvében volt, akkor nehezen lehetett őt visszatartani a kihívásoktól. Akadt rá példa, hogy valamelyik kocsmában a garázdálkodó legényeket egymásra hányta, majd utána egyenként kirúgta őket a helyiségből, pedig azok öten voltak. Ő maga ilyesmiről nem sokat mesélt, pedig engem nagyon szeretett, és gyermekként sokat utaztam vele a tehergépkocsijában. Apám, általában előtte, többször elmesélte ezeket a történeteket. Egyebek mellett azt is, amikor Jancsol, mert úgy is szoktuk szólítani, összemérte erejét egy úgyszintén rendkívül erős és magas férfival, aki addig a vidék legerősebb emberének számított. Állítólag hosszan „próbálgatták” egymást, és csak nehezen találtak egymáson fogást, azonban a végén Jancsi sógorom került ki győztesen, aki, apám szerint, kétszer vagy háromszor úgy földhöz vágta az illetőt, hogy az csak „úgy nyekkent”. A nagy ereje miatt a vidékünkön „Vas Jancsi” néven ismerték.

Azt a történetet többször felidéztek, amikor egy hideg téli napon együtt jöttek haza gyalog a hegyről. Édesapám szerint akkor nem sokat iszogattak, mert tudták, hogy hazafelé meg kell birkózni a hófúvásokkal és a jeges úttal, és mivel disznóvágásra készültek, bort is nagyobb mennyiségben kellett cipelniük magukkal. Még világos volt, amikor elhagyták a vályogpincét, és elindultak a gyalogúton hazafelé. Jancsi sógorom elől ment, kezében két borral teli korsóval, apám pedig néhány méterre visszamaradva követte őt, úgyszintén mindkét kezében cekkert cipelve. Azon a szakaszon, ahol az út a falusi téglagyárban használt agyag kitermelésének a helyszínén haladt keresztül, az északi szél eléggé elfújta a havat. Néhol jégbordák

rejtőztek a hó alatt, amelyeket alig lehetett észrevenni. Egy ilyen jeges lemezre lépett rá Jancsi sógorom, és mielőtt észbe kaphatott volna, máris „kicsúszott” alóla az út. Apám pontosan látta, amint a mintegy százhusz kilós ember lábai a magasba röppentek, a két kezét, a korszókkal együtt, ösztönösen felrántotta, és úgy zuhant le a jégre, hogy először a koponyája érintette azt. A sógorom feje nagyot koppant, a következő pillanatban a teste elterült a jégbordás terepen. Az üvegek nem törtek el, a baj azonban az volt, hogy a szerencsétlenül járt Jancsol eszméletlenül feküdt édesapám előtt. Meg sem moccan, bár apám teljes erejével és tudásával próbálta őt újraéleszteni. Sokszor elmondta, hogy néhány percig nyomkodta a mellét, utána a bal, majd a jobb karját erőteljesen emelgette, de a sógor csak nem mozdult. Közben édesapám, állítása szerint, élete legkínosabb perceit élte át. Az motoszkált a fejében, hogy, bár soha nem volt közöttük harag, hiszen hetvenkedni is ritkán szoktak egymással, senki nem hiszi majd el neki, hogy nem ő ölte meg. A legsötétebb gondolatoktól nem tudott szabadulni, miközben tanácstalan volt, hogy mitévő legyen. Ha elszalad a faluba segítségért, amire visszaérnek, eltelik legalább fél óra. Közben Jancsi biztosan meghal. Ha viszont ott virraszt mellette, segíteni pedig nem tud, akkor meg a szeme láttára fog meghalni, ha már – gondolta magában – be nem következett az. Végül eldöntötte, hogy leszalad a faluba, azonban előtte még néhányszor erőteljesen ki-be hajlította Jancsi sógor bal kezét. Emlékezete szerint azt annyira erősen tette, hogy attól tartott, kiszakítja a karját a törzsből. Amint kétségbeesetten ráncigálta a karját, egyszer csak Jancsiból egy furcsa hörgés tört fel, majd a következő pillanatban felnyitotta a szemét. Apám örömeiben elsírta magát és felállt. Jancsi nem szólt semmit, csak lassan felült. Utána édesapám segített neki talpra állni, majd a sógor a kezébe vette a két üveget, és elindult hazafelé, mintha semmi nem történt volna. Hazáig nem szóltak semmit egymáshoz. Amikor megérkeztek, édesapám megkérdezte tőle, hogy emlékszik-e a történetekre? Csak annyira emlékezett, hogy a lába megcsúszott, és a következő pillanatban a feje földet ért, majd minden elsötétedett körülötte. Otthon az orvoshoz invitálták, amit ő elhárított, mert csupán a fejét fájlalta, és azt mondogatta, hogy az majd megszűnik. Szerencsére nem volt a balesetnek semmilyen következménye. Édesapám mindig aggodalommal emlékezett vissza az eseményre. Még idős korában is többször elmondta, hogy ha akkor a Jancsi sógor meghalna, soha nem tudott volna szabadulni a gondolattól, még ha nem is vádolták meg volna azzal, hogy az emberek arra gondolhattak, hogy ő „tette el láb alól”.

*

Nem tudom pontosan felidézni, melyik a legrégebbi kisgyermekkorai emlékem, amire visszaemlékszem. Három-négy esemény lebeg előttem, ha megpróbálom visszapörgetni az idő kerekét agysejtjeim gondolatrögzítő kamráiban, keresve a legtávolabbi emlékfoszlányokat, amelyeket valójában képtelen vagyok időrendbe

helyezni. A régmúlt emlékek leggyakrabban a szüleimhez és szűkebb környezetemhez kötődnek, ami bizonyára másoknál is hasonlóan alakul. Édesapám halála után semmilyen korábbi élményemhez nem hasonlítható űr betöltése készített arra, hogy minél több, akár sűrű homállyal fedett töredéket kibogozzak kettőnk emlékképeiből. Talán kár ilyesmit erőltetni, mivel nem úgy vagyunk ezzel, mint a naplóból, újságból vagy más információhordozóról leolvasható adatokkal. Bizonyos korig, szokta mondani bőbeszédű anyai nagyanyám, a legkorábbi emlékeinkre vagyunk legkevésbé képesek visszaemlékezni. Idősebb korban aztán változik a helyzet, most meg arra nem emlékszem – idézem nagyanyámat –, hogy hová raktam le néhány perce a szemüvegemet. Egykor majd, ha megérem, talán számomra is jobban kikristályosodnak kisgyermekkorom történetének mozaikszemcséi, de tétlenül addig sem ülhetek. Apám emléke kötelez!

Memóriánkban nem áll a rendelkezésre kronológiai szabályozó, sem jegyzék, mint amilyen például a számítógépes programoknál a fájlnevek rendszere, hogy megállapítsuk, melyik esemény történt korábban. A találgatás marad csupán, főleg ha sem fotó, sem hang- vagy mozgóképhordozó nincs a segítségünkre. Örökölt adottságunknak köszönhető, hogy a másfél éves korunkban történetekre már emlékszünk-e, vagy csak az öt-hat éves kori élményeinket vagyunk képesek felidézni. Talán nem tévedek nagyot, ha két és három éves koromhoz párosítom legkorábbinak vélt emlékeimet, amelyekre már vissza tudok emlékezni.

Egyik kellemes élményem volt, amelyre a múltban sokszor visszagondoltam, amikor a Dolac dűlőn, az édesanyám örökölte szőlőparcellánk végében, nem ott, ahol néhány száz méterrel távolabb a vályogpince állt, a venyigén ültem, miközben megérkezett édesapám, kezében a babakúti búcsún vásárolt bugyogós kiskorsómmal, amelyben friss vizet hozott hazulról. A Dobronak és Bakónak határában mesterségesen létrehozott tó közelében megbúvó Szent Vid-kápolna melletti, gyógyító hatásúnak vélt forrást mifelénk „Baba kútja” néven emlegették. Hogy miért alakult úgy, nem jártam utána. A víztárolásra készült agyagedényeket azért nevezték bugyogós korsónak, mert a szorgalmas fazekasok, akiket Hetés vidékén gyakran gerencsérekeknek szólitottak, az oldalán csecset vagy fület készítettek, amelyen keresztül „bugyogott” belőlük a friss víz.

Mi ketten édesanyámmal már délelőtt kimentünk a szőlőbe, hogy a nohavessző szőlőkarókhhoz rögzítése minél hamarabb megtörténjen. Édesapám azt követően jött utánunk, miután befejezte napi munkáját az építőipari vállalatnál, ahol dolgozott. Általában úgy zajlott nálunk a parasztmunka, hogy az édesanyám a ház körüli teendők elvégzése után kiment a mezőre vagy a rétre, és elvégezte, amit egyedül megtehetett. Délután édesapám csatlakozott hozzá, és a munka nehezebb része is befejeződött. Amikorra felcseperedtem, én is kivettem a részemet a mezei munkából. A néhány holdnyi szántóföld terméséből, valamint a négy-öt sertés és

két-három szarvasmarha tartásából származó jövedelem fontos kiegészítése volt a családi költségvetésnek.

Amikor édesapám megjelent a bugyogóskorsóval, akkor még nagyon kicsi voltam, és az maradt meg csupán emlékezetemben, hogy átnyújtotta nekem a kis zománcos edényt, és én jóízűen ittam a friss kútvízből. Utána elszenderültem a pokrócon, édesapám meleg bundája alatt.

Nagyon homályosan arra is emlékszem, amikor alig két esztendősen úgyszintén apám meleg téli bundájába burkolva, úgy, hogy csak az orrom vége látszódott alóla, autóbusszal szállítottak haza a muraszombati kórházból, ahol sérvre műtöttek. Semmi mást nem tudok felidézni az akkori eseményről, csak az autóbusról történő leszállás pillanatát. Azt a néhány másodpercet, amikor édesapám, szorosan magához ölelve, leszállt velem a buszról, anyám pedig intett a sofőrnek, hogy indulhatnak tovább. Édesanyám sokszor elmesélte, hogy amikor az orvos megállapította a betegséget, nagyon megijedtek. Akkoriban már nem volt túlzottan magas arányú a gyermekhalál, de azért akadt még rá példa. A szüleim már a harmincadik életévüket taposták, amikor összeházasodtak, azért elsőszülött gyermekük esetleges elvesztése rendkívül nagy fájdalmat jelentett volna számukra. Anyám végigzokogta a hazautazást, miközben nekem a kórházban kellett maradni. Állítólag annyira ordítottam, amikor a szüleim hazaindultak, hogy a sebészet összes ápolónője a csitításomra sietett. Miután felébredtem a műtét után, senkit nem akartam elfogadni, durcás voltam, sőt – az ápolónők elmondása szerint – fel sem emeltem a tekintetemet. Csak bámultam könnyes szemekkel magam elé. Akkor még több napot igényelt a kórházi ápolás, és közben a szüleimnek nem volt módja látogatóba jönni. A telefonkapcsolat falusi környezetben körülményes volt. A háziorvos üzente meg, hogy mikor mehetek értem Muraszombatba. Amikor megérkeztek a kórházba, akkorra már az ápolónők felöltöztettek, és az ágyra ültetve várták, hogy végre túladjanak rajtam. Amikor édesanyám megjelent a kórházi szoba ajtajában, az ápolónők jelezték, hogy megérkeztek értem a szüleim. A szlovén nyelvből akkor még semmit nem értettem, és nem emeltem fel a tekintetemet. Amikor azonban édesanyám megszólított, hogy „Lacika, kisfiam!”, akkor eltört a mécses. Tüstént anyám ölébe vettem magam, mit sem törődve a műtét utáni elővigyázatossággal, és hangosan sírtam. Több percig a kabátocskámat sem sikerült rám öltetni, annyira simultam édesanyám keblére. Az eseményt anyámtól később sokszor hallottam, aki elmondta, hogy csak azt követően engedtem őt el, és átadhatott az apámnak, amikor már elhagytuk a kórházépületet.

Egy másik korai történet az egykori alsólendvai főutcat varázsolja vissza emlékezetembe. A városias környezetben végig fák sorakoztak a járda és az úttest között, a csinos, más-más színben díszelgő polgárházak vonzó miliőt varázsolnak. Addig jóformán csak a falu poros utcáját ismertem, amelyen a csordás naponta kétszer a

legelőre terelte a teheneket, ahol délelőtt és délután az erdőszélben legeltek. Autó csak akkor közlekedett a falusi úton, ha orvost vagy papot szállítottak valakihez, vagy ha a városba vezető főútról valaki véletlenül betévedt a falusi utcára, amelynek a környezete évtizedekig csak annyiban változott, hogy a zsúppal fedett házak zsindeletet kaptak. A hatvanas évek második felétől már néhány új, a közeli ausztriai falvak divatját utánzó családi ház is felépült.

A macskaköves út a város főutcáján, amely a múlt század hetvenes éveinek elejéig megmaradt, számomra mindig vonzó látvány volt. A helyi szójárás római útként emlegette. Egyrészt hasonlított a római kori városok kövezett utcáira, másrészt, Alsólendván nagy kultusza volt a római kornak, mivel már Augustus császár korában a település tágabb határában fontos katonai erődítmény honolt. A sokat emlegetett és többször megénekelte Halicanum alighanem a Mura folyó jobb oldalán volt, bizonyára a mai Muraszentmárton környékén, de – Lygano vagy más néven – Lendva határában is hasonló nagyságrendű település volt a római korban, amelyen keresztül jó minőségű út vezetett, csatlakozva a Petovio – Salla – Savaria főútra.

A gyermekkoromban még taposható alsólendvai kövezett út nem azonosítható a Krisztus utáni évszázadokban építettel, ami nem csökkentette a jelentőségét egy kisgyermek szemében, aki a saját falusi utcájában csak a port és a tehenürüleket láthatta. Lendván, akárcsak a Kárpát-medencében több helyen, a 19. század végétől mintegy deciméter nagyságú, kocka alakúra formált vulkáni kövek ezrei, szorosan egymás mellé illesztve, tették jellegzetessé és szilárddá a mintegy két kilométer hosszú útszakaszt.

A Szent Katalin római katolikus templom közel három kilométerre volt a házunktól. Az utat gyalog tettük meg. Édesapámnak volt kerékpárja, amivel dolgozni járt, de amikor együtt mentünk a templomba, gyalog tettük meg az utat. Úgy volt az egészen az 1960-as évek végéig. Akkor Jancsi sógorom egy citromzöld színű škoda autót vásárolt, és utána azzal utaztam a legtöbbször én is. Nekik nem volt gyermekük, és bőven akadt hely számomra a személykocsiban. Hétéves korom óta az év minden vasárnapján ministráltam, egyik délelőtti misén. Jancsi bátyám ritkán tért be az isten házába, rendszeresen csak karácsonykor és húsvétkor. Valamilyik közeli kocsmában várta sofőrtársai társaságában a legszívesebben a szertartás végét, mert Ilonka nagynénémet, a templomi kóros kiváló énekesét, minden vasárnap el kellett szállítania a nyolc órai misére.

A templomba járáshoz fűződő legkorábbi emlékemet nem tudom elfelejteni. Édesapámtól még a mise előtt egy fagyaltgombócot kaptam a cukrászdában. Nagyon finom vanília- és csokoládéfagyit készítettek az albán cukrászok mindkét alsólendvai „fagyaltosban”. A cukrászdából terjedő kellemes illatot már a helyiséghez közeledve lehetett érezni, a jéghideg édesség fogyasztása meg amúgy is istenien volt. A tölcserforma fagyaltostyát görcsösen szorítottam a kezemben,

miközben végtelen örömben ugrálni és szaladgálni kezdtem, és a járda menti fákat kerülgettem. Az öröm rövid életű volt. Egy szerencsétlen kézmozdulat után az én fagyaltom a szürke városi járda burkolatán landolt. A meleg nyári délelőttön a tejalapú massa azonnal folyni kezdett, sárgásbarna foltot festve a járdafelületre. Apám rám nézett, talán mondott valamit mérgesen. Sírni kezdtem. A közeli cipőüzlet küszöbére ültem, és könnyeimet a kezemmel törölgettem, miközben bámultam a szétfolyt fagyaltból képződött „remekművet”. Másikat nem mertem kérni apámtól. Már kisgyermekként felismertem, hogy az elkövetett hiba után nem fog hízelgő szavakat suttozni a fülembé. Bizonyára megsajnál, azonban tekintetének egyértelmű üzenete volt. A hibából tanulni kell! Utána még egy kellemetlenséggel szembesültem, mert az éppen akkor oda érkező szomszéd fiúk vigyorát is el kellett viselnem. Könnyeim patak módjára folytak le az arcomon, miközben ők falták a finom édességet.

Egy-két évvel később történt édesapámmal egy szörnyű baleset, amelyre öt év-tized távlatából is úgy gondolok vissza, hogy még mindig elborzadok tőle. Akkor történt, amikor új családi házunknak a beton alapját kátránnyal vonták be. A szűk sávokra vágott kátránylapokat szurokkal ragasztották a szilárd felületre. Édesapám ugyan ácsmester volt, azonban a családi házunk építésénél minden munkából alaposan kivette a részét. Miközben a két kőműves barátja a kátránylapok elkészítésével és ragasztásával volt elfoglalva, ő egy nagy bádoghordóban a szurkot forróra forralta, és mindig annyit mert csak ki a koromfekete masszából, amennyit a kőművesek néhány perc alatt elhasználtak. Nagyobb mennyiség túlságosan megsűrűsödne, és nem lett volna alkalmas a ragasztáshoz. Azért a culágermunkával apámnak sietnie kellett.

Engem nem engedtek a munkálatok közelébe, nehogy bármi rámessen vagy más-képpen megsérüljek, ezért kellő távolságban tartózkodtam az épülettől. A rögtönzött játszótérre néhány lapát homok került, amiből – kisméretű virágedények felhasználásával – homokvárakat építettem. Újonnan épülő házunk telke viszonylag közel volt a régihez, így édesanyám ebédkészítés közben felügyelhette a holléteimet. Mindig megdicsérte „alkotásaimat”, amitől egyre nagyobb kedvet kaptam. Mélyen játékba merülve egyszer csak arra kaptam fel a fejemet, hogy egy padló nagyot reccsent. Szörnyű kép tárult elé! Láttam, hogy édesapám alatt eltört a padló, és a kezében cipelt nagy kanna teljes tartalma, a rettenetesen forró szurok a kezére ömlött. A szörnyű balesetben az volt az egyetlen szerencse, hogy nem történt magasan, és apám nem esett el. Azonban a teljes kézfejét, valamint az alkar egy részét, a csukló felett, a kannából kiömlő szurok feketére fedte. Rettenetes fájdalomban az út menti fűbe próbálta letörölni a forró masszát a kezéről, ami nem sikerült. A szurok azonnal a csontig hatolt. A vér is folyni kezdett, és az ujjai végén csöpögött, ami félelmetes látvány volt. Én annyira megijedtem, hogy a második szomszédban lakó

anyai nagyanyám pajtájába szaladtam, és elbújtam. Kétségbeesett édesanyám csak azután talált meg, amikor édesapámat egyik kedves szomszédunk, István szabómester motorkerékpárral a közeli egészségházba szállította. Emlékezetem szerint két hónap után tudta csak mozgatni édesapám a megsérült kezét, azonban később a seb szerencsére teljesen meggyógyult.

Már nagyobbacska fiú voltam, talán tízesztendős lehettem, amikor édesapám eldöntötte, hogy traktort vásárol. A faluban már volt akkoriban három-négy belőle, és néha szántásra vagy nagyobb fuvarra apám is, fizetségért vagy ácsmunkáért cserében, megkérte valamelyik „traktoristát” segítségre. A nagy vágya az volt, hogy egy kisebb traktort vásároljon. Adódott is rá alkalom, mert egyik csentei ismerőse, aki vendégmunkásként Ausztriában dolgozott, tudott egy eladó, 1958-ban gyártott Steir típusú traktorról, elfogadható áron. Ugyan mindössze tizennyolc lóerős volt, azonban édesapám úgy értékelte, hogy a mi kevés földbirtokunk megdolgozására az bőven elegendő lesz. Egy kora reggelen jött érte az ismerős, és elmentek a szerzeményért. Úgy tervezték, hogy késő estére megérkeznek. Az öcsém még nagyon kicsiny volt, mi ketten édesanyámmal abban a reményben vártunk, hogy sötétedésig megjönnek. Nem jöttek meg. Elmúlt már este tíz óra, és még mindig nem érkeztek meg. Akkor még nem volt semmilyen kommunikációs eszköz, amely segítségével érdeklődhettünk volna hollétükről, a bizonytalanság pedig egyre erősödött bennünk. Ugyan nem történt-e valami bajuk? Bár nem úgy tervezték, hogy édesapám vezet hazafelé, mégis felvetődött bennünk a gondolat, hogy hátha mégis úgy alakult, és történt vele valami. Az óra közben csak ketyegett, a lassan múló percek egyre kínosabbá váltak.

Éjfél lehetett már, amikor édesanyámmal lefeküdtünk. Nem tudtam elaludni. Rémképeket képzeltem magam elé. Közben imádkoztam, sokadszor mormoltam magamban a rózsafüzért, amire nagyanyám mindig ösztönzött, de én rendszerint ódzkodtam tőle. A Miatyánkot, az Üdvözlégy Máriát, a Szívem első gondolat-ját és az Édes kis Jézuskámmal kezdő gyermekimát mindig szívesen elimádkoztam, de a rózsafüzért csak akkor sikerült végigmondanom, ha csoportosan tettük azt. Azon az éjszakán azonban mondtam szakadatlanul, és közben füleltem, hogy nem hallatszik-e már érkező édesapám zaja. Többször sírni kezdtem, mert olyasmire gondoltam, hogy szeretett apámat nem fogom többé látni. Annyira hatott rám a rettegés, hogy édesanyám már a nagynénémet is elhívta hozzánk, hogy segítsen nyugtatni.

Szorongást és fájdalmat éreztem a mellkasomban. Az életkorukhoz képest eléggé korán elhunyt nagyapámra gondoltam, akiket a családi szójárás szerint a szívük hagyott cserben. Apai nagyapám már 1939-ben meghalt, amikor édesapám mindössze tizenkét éves volt, alig egy-két évvel volt idősebb, mint én voltam azon a szörnyű éjszakán. A nagyapám szívpanaszai állítólag azzal függtek össze, hogy va-

lamelyik első világháborús fronton a becsapódó akna megölte a közvetlenül mellette lapuló bajtársát. Akkor annyira megijedt, hogy a szíve soha többé nem volt egészséges. Anyai nagyapám pedig ötvenhárom évesen halt meg, amikor 1955-ben a szülőfalujába, a hetési Radomosba indult, hogy közreműködjön egy borjúztatásnál, amihez a nagyanyám szerint nagyszerűen értett. Bizonyára a második világháború idején a Magyarországhoz visszakerült magyar falvakban szervezett, állattenyésztési és mezőgazdasági ismeretekre összpontosító képzéseken szerezhette a tudását, amiért Ezüstkalászos gazda címmel is kitüntették. Anyai nagyapámnak is szívelégtelenségi panaszai voltak, és amikor a szülőfaluja felé kerékpározott a hugával, aki érte jött, rosszul lett. Egy mezőség közepén lefordult a bicikliről, és meghalt. Amikor idegesen és álmatlanul hánykódtam ágyamban, és a traktort vásárló édesapámat vártam, meg voltam győződve arról, hogy a mellkasomban érzett szorongás összefügg nagyapáim szívbetegségével.

A következő nap reggelén érkeztek csak meg apámék. A traktort egy teherautó szállította, amely útközben meghibásodott. Amíg szerelőt találtak, majd alkatrészért kellett Grácba utazni, az idő eljárt. Miután besötétedett, lakott területre kellett vontatni a teherautót, mert az országúton a szerelő nem tudta elhárítani a hibát. Elmondásuk szerint már elmúlt éjfél, amikor hazaindulhattak. Fáradtak voltak mindnyájan. Nagy kő esett le a szívemről, amikor édesapámat megláttam. A traktor nem érdekelt különösebben, annak örültem határtalanul, hogy ő épségben hazaérkezett. Akkor asztalhoz ültek, és enni kezdtek, én pedig olyan mélyen elaludtam, hogy csak ebéd után ébredtem fel. Szerencsére valamilyen állami ünnep volt aznap, iskolába nem kellett menni.

*

Édesapám nem tartozott a bőbeszédű emberek közé, de volt néhány barátja és kedves ismerőse, akikkel szívesen társalgott. A családi körben akkor nyílt meg gyakrabban, ha rajtunk, a házbelieken kívül volt más is közöttünk. A nagyobb mezőgazdasági munkák alkalmából, mint a burgonyabetakarítás vagy az aratás, valamint amikor a csordásság ránk került, akadt segítségül egy-két barát vagy szomszéd, de esetenként napszámost is fogadtak a szüleim. Olyankor mindig beszélgetésre is sor került, és édesapámmal összefüggő történetek, események hangzottak el.

Szülőfalumban a hetvenes évek közepéig a tehének a település és a Feketeerdő névre keresztelt erdőség közötti legelőkön, a Tüskén, a „patakon túl”, valamint a „Pusztájáson” túli erdőszélben legeltek. A tehénállománnyal bíró falusi gazdák naponként váltották egymást a csordási szerepkörben, így évente minden családra háromszor vagy négyszer jutott e megbecsült feladat. Az a néhány nap ugyan kiesést jelentett egyéb teendők szempontjából, azonban az év többi részében, Szent György napjától novemberig, sőt amennyiben az időjárási viszonyok lehetővé tet-

ték, akár egy-két héttel tovább is, a tehenekre nem volt gond. Amelyekre a napi teendőnél, a szántásnál, a boronázásnál vagy a betakarításnál nem volt szükség, akkor még ugyanis a mezőgazdasági munkák fontos szereplői voltak a tehenek, a megbecsült állatok a napot, a vasárnapokat is a legelőn töltötték. A fejés mellett annyi időt kellett rájuk fordítani, hogy a gazda kétszer kiengedte őket az istállóból, reggel és kora délután, kétszer pedig délben és este be kellett őket bocsátani, és a vályú mellé kötni. Egyéb gond nem volt velük, kivéve, amennyiben a gazdák bikát is neveltek. A korábbi évtizedekben a bikákat is kiterelték a legelőre, azonban amióta én emlékszem a csordásságra, a csorda nyugalma és az őrzés megkönnyítése miatt akkortól azokat nem „hajtották ki”. Teheneink közül a nagytermetű Betyárra és az öreg Virágra emlékszem, majd a nagyanyámtól kapott Füge és az átlagosnál több tejet adó Piroska követték azokat. Nagyanyámnál pedig Babi volt az egyik tehén neve, a másik, amelyik nagyon bökött a szarvával, a Lizi névre hallgatott.

Amikor csordások voltunk, mert azt akkor úgy nevezték, legalább három felnőtt családtagnak akadt dolga. Én még nem tartoztam a felnőttek közé, azért a szüleim rendszeresen fogadtak valakit, aki segített az őrzésnél. Mi ketten az öcsémmel a falu elejétől a legelőig a tehenek előtt mentünk, ostort csattogtattunk, és teljes erőnkől kiabáltuk a megszokott „*hajt a csordás teheneket*” szöveget, hogy a gazdák időben kitereljék teheneiket az utcára. A hetvenes évek elején még százötven körül volt a csordába „toborzott” tehenek száma a szülőfalumban, ami aztán a következő évtizedekben rohamosan csökkent, miután a csordásság is okafogyottá vált.

A reggelinél és az ebédnél, amit mindig otthon fogyasztottunk el, sokszor felelevenedtek a 20. század első felének érdekes falusi történetei, valamint a második világháború idején szervezett leventefoglalkozások és az utána következő fogság rettenetes emlékei. Édesapám egyik gyermekkori pajtása gyakran segített a csordásságnál. Vele együtt élték át a leventék meghurcolásának a kálváriáját, így az események felidézése mindig érdekes élménybeszámoló volt számomra. Az egykori pajtás és sorstárs, aki a túlzott alkoholfogyasztás és az elszegényedés miatt eléggé nehéz körülmények között tengődött, édesapámat Döregnek szólította. Többször megkérdeztem, hogy mi volt az indíték a névválasztásnál, amire egyértelmű választ nem kaptam. Valamennyire összefügghetett azzal, hogy nagyapám korai halála miatt édesapámra már fiatalon komoly feladatok hárultak, amit normális körülmények esetében a felnőttek végeztek el. A kihívás miatt helytállóan, „öregebbnek” kellett lennie, mint az életkora szerint ténylegesen volt, azért a szorgalmát pajtásai az „*öreg*” jelzővel fejezték ki, ami idővel Döregre módosulhatott.

A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben akadt a mi falunkban 8-10 ember, sőt egy-két asszony is, akik nem voltak munkaviszonyban, és megművelhető földjük is kevés volt, azért eljártak napszámba. Ez a nagyobb gazdáknak jól jött, akik gyomtalánításkor, a rétek kaszálásakor és szénaszárításkor, valamint szüretkor és a ter-

més betakarításakor napszámosokat fogadtak. Néhányuknak fizettek az elvégzett munkáért, de voltak olyanok is, akik munkájukért cserében inkább burgonyát vagy lisztet fogadtak el szívesebben. Mi nem tartoztunk a nagyobb falusi gazdák közé, azonban édesapámnak jobban kifizetődött, hogy a mezőgazdasági teendőkre esetenként napszámost fogadott, míg ő elvállalta egy háztető elkészítését, amit akkoriban jól megfizettek.

A két világháború közötti időszakban néhány, magát az átlagostól rangosabbnak tekintő gazdát tartottak számon a faluban. Abból az időből édesapám többször felidézett egy eseményt, amely az egymással vetélkedő családfők közötti viszonyra vonatkozott. A vagyon mennyiségét illetően két család kiemelkedett a többi közül, akik egyrészt komaságban voltak, másrészt folyton versengtek egymással. Nem számított ritkaságnak, hogy a családfők gyakran a kelletténél jobban a pohár fenekére néztek, ami a hangulatot, valamint a józan állapotban lappangó vagy visszafogott feszültségeket igencsak felingerelte. Az egyszerűség kedvéért a két családfőt nevezzük Péternek és Lajosnak. Egyik vasárnap a tíz órai szentmise után együtt iszogattak az alsólendvai Kardos-féle kocsmában. Lajos, aki nagyon erős embernek számított, korábban hazament, Péter, akinek akkoriban valamivel több volt a vagyona, pedig még tovább ivott a haszonleső alkalmi cimborákkal. Már késő délutánra járt az idő, amikor Péter is hazaindult a kocsmából. A falusi főutcán a komák találkoztak. Lajos nem szívesen elegyedett beszélgetésbe a komájával, mert észlelte, hogy az elfogyasztott alkohol hatására az hetvenkedő kedvében van. Péter azonban csak mondta a magáét, és mindig oda próbált kilyukadni, hogy kettőjük közül ki a gazdagabb. Hogy bosszantsa Lajost, kis idő után határozottan elébe állt, és hangosan megjegyezte: „Tudod, komám, vedd tudomásul, hogy a faluban én vagyok a leggazdagabb ember!” Azt követően büszkén körülnézett, hogy a környező házakból, udvarokról figyelik-e őket.

Lajos néhány másodpercig hallgatott, majd amikor a komája lenézően tekintett rá, válaszolt a felvetésére: „Tudod, komám, én pedig a legerősebb ember vagyok a faluban!” Amikor ezt kimondta, úgy pofon ütötte a hengegő embert, hogy a szerencsétlen a közeli fakerítésnek esett, és jól összeverte magát. Aztán mintha semmi nem történt volna, Lajos megigazította a kalapját, elköszönt Pétertől, és elballagott hazafelé.

Édesapámnak rendkívül nehéz gyermekkorra volt. Az apja korai halála után ő volt édesanyja tényleges támasza. Főképpen azután, amikor Ilonka nővére Németországba ment dolgozni. Alig múlt el tizenkét éves, amikor több, másoknál kiselejtezett tehenes szekérből összeszerelt egy működőképest, amelyet utána több éven át használtak. A mezei munka jelentős mértékben rajta feslett, azért a nyolcadik osztályban annyit hiányzott az iskolából, hogy – vallomása szerint – csak kegyelemből kapott elégséges osztályzatot.

Nagyon szegények voltak, az asztalukra ritkán került finomabb falat. Felejtetetlen élményként szokta felidézni, amikor öt-hat éves korában a falusi Sável-boltban egy szál kolbászt kapott a tulajdonostól. Sável boltos megsajnálta a pult fölött lógó szárazkolbászsort órákig bámuló kisiút. Mindig meghatódva hallgattam azt a történetét is, amikor az édesanyja egy alkalommal, amikor az apja és a nagyanyja nem voltak otthon, egy nagyobb darab zsíroskenyérrel lepte meg. A vidékünkön a fából készült bődönben, amit felénk vindőnek neveztek, tárolt vágott zsír volt divatban, amelyet úgy készítettek, hogy a párolt disznószalonnát, miután eltávolították róla a bürkét, azaz a bőrt, ledarálták, majd jól megsózták, hogy a nyár végéig ne romoljon el. Amikor a zsír ujnyi vastagon a kenyérré kerül, vagy a fokhagymával dörzsölt pirítóst vékonyan megkenik vele, rendkívül ízletes uzsonna lesz abból. Édesapám gyermekkorában ritkán lehetett a zsírból is fogyasztani, mert rendszerint egy kisebb sertést vágtak évente, amelynek elfogyasztását egész évre be kellett osztani. A zsírból akkor szabadott kenni, amikor a családfő, a nagyapám, azt engedélyezte. Nagyanyámnak többször megesett a szíve éhes csemetéjén, és néha titokban megszegte a házirendet. Olyankor mindig figyelmeztette édesapámat, hogy az istenért se árulja el apjának és a nagyanyjának, hogy zsírral megkent kenyeret kapott. Egyszer úgy végződött a történet, hogy amikor az édesapja hazaékezett, apám elébe rohant a kapuba, és kiabálva mondogatta, hogy „nem mondom meg, hogy édesanyámtól zsíros kenyeret kaptam uzsonnára”.

Ilonka nővére négy esztendővel idősebb volt apámnál. Amikor ő már a legények után tekingetett, apámat nem szívesen látta a közelben. Többször szidásban részesült akkor is, amikor a kamaszkorú lányok titkait meghallgatta. Apám erős fiú volt, és általában nem maradt adósa a nővérének. Néhány seprőnyél eltört kettőjük veszekedése során, szerencsére komolyabb testi sérülése egyiküknek sem volt. Nagynéném már fiatal korában lelkesedett a polgári életmód iránt, ami édesapámnak nem váltotta ki a tetszését. Ilonka néném élete később kedvezően alakult, és a fiatalkori vágyai közül több teljesülhetett. Apám az „úri” életmódtól soha nem volt elragadtatva, annak ellenére mindig jó viszonyt ápolt egymással a két testvér. Mindkettőjüknek jó zenei érzéke volt, kellemes volt hallgatni, amikor énekeltek. Apám csak ritkán tette azt, Ilonka néném azonban rendszeresen. Főzés és takarítás közben is gyakran énekelt. Amellett a Szent Katalin-templom kórusának négy évtizeden át oszlopos tagja volt, valamint a helyi népdalkör egyik alapítójaként, valamint számos zenés színdarab főszereplőjeként is számon tartják. Édesapám tizennyolc évesen az egyik falusi „bandában”, egy alkalmi zenészcsoportban próbálkozott zenélni. Néhány lakodalomban és kerti mulatságon cimbalmozott, azonban a későbbiek során, a tömérdek munka miatt, nem folytatta a zenélést, és nem fejleszthette zenei ismereteit. Közben még egy csapás érte a családot, amikor egy ártatlannak mutakozó déli szellő a szomszédasszony

kinti tűzhelyéről felkapott egy üszköt, amitől a száradó kender és apámék háza tűzre kapott. Az amúgy is nyomorgó família minden nélkül maradt. A rokonság és a szomszédok szerencsére annyira segítették őket, hogy később talpra tudtak állni.

A második világháború idején, az ún. magyar időben, amikor a Lendva-vidék visszakerült Magyarországhoz, szomorú élményként maradt meg édesapám emlékezetében a leventék meghurcolása. A Németországban és Csehországban történt megpróbáltatások után, Budapest és Arad érintésével, a Kárpátokon túli román városban, Focsaniban kötöttek ki, ahol ő nagyon megbetegedett. A tüdőjéről többször kellett nagyobb mennyiségű vizet eltávolítani. A sors furfangja volt, hogy talán a betegsége mentette meg a haláltól. Őt Focsaniból 1945 késő nyarán hazaküldték, miközben a sorstársai Oroszországba kerültek, ahonnan sokan, a legjobb barátai közül is néhányan, soha nem tértek haza. A nélkülözés vagy betegség elpusztította őket. Otthon, ismét jugoszláv környezetben, apám lassan meggyógyult.

Az állami fennhatóság változásairól, a kisebbségbe jutás megéléséről édesapám nagyon ritkán beszélt. Amint az életben más megpróbáltatásait, az impériumváltást is a kisembert „törvényszerűen” sújtó eseményként fogadta, amivel meg kell birkózni. A hétköznapi dolgokon és hatásokon keresztül foglalkozott csupán azzal, a történelmi igazságtalanságról nagyon ritkán mondott véleményt. Hogy éppen ki alá tartoztak bizonyos időben, és milyen volt akkor az életük, arról csak annyit szokott mondani, hogy „a szegénynek mindenütt nehéz volt”.

A sorkatonai szolgálat letöltése után, amelynek helyszínei közül Vinkovcit és Belgrádot szokta megemlíteni, az ácsmesterség felé irányult a figyelme. Az egyik idősebb helybeli ácsmester, Stermán Lajos csapatához szegődött, ahol néhány esztendő alatt annyira eltanulta a mesterséget, hogy rimánkodva hívták az alsólendvai építőipari vállalathoz, ahol később a szakmai fejlődését is segítettek. Több évtizeden át a vállalat egyik vezető ácsmesterének számított. Az igényes szakmai és a nehéz fizikai ácsmunka mellett a tervezőmérnökök a bonyolult tetőszerkezetek tervrajzának véglegesítésénél gyakran kikérték a véleményét. Valamikor a rendszerváltás idején vonult nyugállományba, azonban néhány munkatársával még utána is – maszek alapon – nagyon sok ácsmunkában közreműködött. Amellett a családi birtok megművelésének a zömét is ő végezte el, akkor már valamennyire korszerűbb munkaeszközök segítségével.

Egykori vállalatában még néhány évvel nyugdíjazása után is több ügyfél a hosszúfalui ácsot kereste. Egyik ismerőse szerint olyankor mindig azt válaszolták az érdeklődőknek, hogy az illető nem dolgozik többé a vállalatnál, nyugállományba vonult a „hosszúfalui ácsmester”. Egy évtizeddel nyugdíjba vonulása után a szeretett vállalata is átszerveződött, majd nemsokára csődbe ment. Édesapám szomorú volt miatta, az egykori munkatársakat, a fiatalabb kollégákat sajnálta.